

IV. Prawo i historia

Ks. Jan Dudziak

Instytut Teologiczny, Tarnów

ZASADY PRZYNALEŻNOŚCI OBRZĄDKOWEJ W ŚWIETLE KODEKSU KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

WPROWADZENIE

Już w 1972 r. papież Paweł VI ustanowił specjalną Komisję dla Przygotowania Nowej Kodyfikacji Prawa Kościołów Obrządków Katolickich Wschodnich (Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo). Komisja działała w oparciu o specjalny regulamin oraz była odpowiednio wewnętrznie zorganizowana. Posiadała więc przewodniczącego, wiceprzewodniczącego, sekretarza, dzieliła się za zespół członków oraz zespół konsultorów, itd. W październiku 1986 r. wyszedł z warsztatu Komisji pierwszy schemat kodeksu, nazwany *Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis*, który Papież polecił dalej opracowywać. Ostatnia redakcja kodeksu została przedłożona papieżowi Janowi Pawłowi II 28 stycznia 1989 r., pod tytułem *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*¹. Tekst ten Ojciec Święty poddał jeszcze ostatecznej korekcie przez powołanych specjalnie biegłych, po czym promulgował go pod tym samym tytułem dnia 18 października 1990 r. konstytucją *Sacri canones*.² Po raz pierwszy w dziejach powstał tego rodzaju jednolity zbiór prawa kościelnego o charakterze powszechnym, obowiązującym ekskluzywnie wszystkie katolickie Kościoły obrządków wschodnich. Jest on paralelnie do Kodeksu Prawa Kanonicznego dla Kościoła łacińskiego przejawem zastosowania nauki Soboru Watykańskiego II do praktycznych potrzeb poszczególnych obrządków wschodnich, z uwzględnieniem ich wielowiekowej tradycji. *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich* (dalej: KKKW) ma charakter ogólny, uwzględniający zagadnienia różnic obrządkowych na sposób uniwersalny, odsyłając zaś dosyć często do specyficznych rozwiązań partykularnego

---

¹ AAS 82 (1990) s. 1055-1060.

² Tamże s. 1033.

ustawodawstwa poszczególnych Kościołów wschodnich. Zawiera też koordynacje z *Kodeksem prawa kanonicznego* (dalej: KPK) Kościoła łacińskiego z 1983 r. Jest zatem doniosłym dopełnieniem kodyfikacji ustawodawstwa całego Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II. Jeszcze jedno wielkie dzieło, na skalę historyczną, ubogacające skalę dokonań pontyfikatu Jana Pawła II.

Mimo że KKKW ma nieco inny układ wewnętrzny, niż KPK z 1983 r., to jednak w całości wyraża on tajemnicę Kościoła powszechnego, ukazaną w konstytucji soborowej *Lumen Gentium*, a jego podstawowe ustawy i przepisy są kanonami.

W artykule niniejszym ukazę jedno z kluczowych zagadnień nowego ustawodawstwa Kościołów wschodnich, a mianowicie problem przynależności obrządkowej. Ustalę najpierw pojęcie obrządku, z kolei zasady jego nabywania, zamiany, a wreszcie ochronę różnorodności obrządkowej.

Brak jest jeszcze literatury kanonistycznej, zwłaszcza w naszym kraju, poświęconej komentarzom nowego ustawodawstwa katolickich Kościołów wschodnich. Będę więc zdany przeważnie na interpretację tekstów źródłowych *Codex Canonum Ecclesiae Orientalis*. Tylko gdzieniegdzie powołam się na opracowania, nie tyle bezpośrednio co pośrednio związane z nowym KKKW. Wydaje się, że kanonistyka, zwłaszcza polska, z zainteresowaniem oczekuje na wszelkie refleksje związane z tym zbiorem prawa.

I. POJĘCIE OBRZĄDKU

Przede wszystkim KKKW podaje po raz pierwszy ścisłą definicję obrządku. Elementy definicji są syntezą oraz praktycznymi wnioskami z teologiczno-pastoralno-prawnych wypowiedzi soborowego *Dekretu o Kościołach wschodnich katolickich* „*Orientalium Ecclesiarum*”.³ Tę definicję obrządku w KKKW należy powitać z wielką satysfakcją. Nie podał jej bowiem KPK z 1983 r., przeznaczony dla łacinników, chociaż reguluje on szereg spraw obrządkowych. Zatem będzie można obecnie posługiwać się tą definicją przez analogię także w odniesieniu do Kościoła łacińskiego.

Najpierw należy uściślić sam wyraz „obrzadek” — *ritus*. Ma on bowiem w eklezjologii dwojakie znaczenie. A mianowicie może oznaczać bądź to obrzęd liturgiczny, bądź też całokształt odmienności, zachodzących pomiędzy różnymi Kościołami katolickimi.

Otóż „obrzadek” w tym znaczeniu wszechstronnych odmienności KKKW definiuje jako:

---

³ DKW, 2-3.

Dziedzictwo liturgiczne, teologiczne, duchowe, dyscyplinarne, ukształtowane w układzie zróżnicowanych wartości kulturowych oraz uwarunkowań historycznych, różnych wspólnot ludzkich, które (dziedzictwo) wyraża się we własnym sposobie przeżywania wiary każdego samodzielnego Kościoła.⁴

Nad całością definicji dominuje wyraz „dziedzictwo”, tzn. cenne wartości obyczajowe, wytworzone przez pokolenia wierzących wiernych, które weszły na stałe do ich stylu życia. Do tego dziedzictwa należy jednak nie tylko obiektywny system odmiennych wartości religijnych, ale także subiektywny wymiar jego doświadczeń duchowych u wiernych. Ponadto istnieje w określeniu obrządku kilka jego istotnych członów składowych, które wymagają bliższego objaśnienia.

— „Dziedzictwo liturgiczne” — czyli odmiennosc obrządkowa w zakresie sprawowania publicznego kultu, np. odmienny język w liturgii, inne modlitwy, gesty, itd.

— „Dziedzictwo teologiczne” — niejednakowe akcentowanie w rozwoju doktryny teologicznej pewnych treści w zakresie tych samych prawd wiary oraz zasad moralnych. Np. przypisywanie niejednakowej roli Duchowi Świętemu, działaniu niektórych sakramentów świętych.⁵ Zróżnicowanie teologiczne nie wykracza jednak, co należy bardzo mocno podkreślić, poza ramy prawd wiary, nakreślone przez Urząd Nauczycielski Kościoła.

— „Dziedzictwo duchowe” — oznacza zróżnicowane typologie wiernych pod względem przeżywania tych samych prawd wiary. Np. w sposobie odmawiania codziennej modlitwy, świętowania niedzieli, wyrażania wiary w sztuce, ikonografii, muzyce.⁶

— „Dziedzictwo dyscyplinarne” — oznacza różnorodność w zakresie czysto kościelnych (nie pochodzących z Bożego prawa) nakazów i zakazów codziennego życia wiernych. Np. udzielanie sakramentu bierzmowania dzieciom wraz z chrztem, inne dni postu, terminy świąt chrześcijańskich, jak Bożego Narodzenia, Wielkanocy, itd.

— „Zróżnicowane wartości kulturowe oraz uwarunkowania historyczne” — są to okoliczności czasu i przestrzeni, prądy filozoficzne, systemy polityczno-społeczne, elementy sztuki, itd., które wpływały i wpływają na odmienne ukształtowanie się mentalności jednostek oraz postaw duchowych całych grup społecznych. One to sprawiły, że ludzie inaczej przeżywają te same prawdy wiary i zasady moralne, inaczej je interpretują w swoim środowisku.

---

⁴ „Ritus est patrimonium liturgicum, theologicum, spirituale et disciplinare, cultura ac rerum adiunctis historiae populorum distinctum, quod modo fidei vivendae uniuscuiusque Ecclesiae sui iuris proprio exprimitur”, *Codex Canonum Ecclesiae Orientalium*, can. 28 par. 1 (dalej: CCEO). (Tłumaczenie na język polski definicji obrządku odbiega nieco od oryginalnego tekstu łacińskiego; w swym tłumaczeniu autor chciał mocniej uwypuklić ideę tego kanonu).

⁵ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 72.

⁶ Tamże.

Wytwarza się zatem zróżnicowany „sposób przeżywania wiary” (*modus fidei vivendae*). Nie wykracza on jednak poza podstawową, konieczną jedność wiary pojętej obiektywnie, tj. wyrażającej się w normach podawanych przez Urząd Nauczycielski Kościoła.

— „Samodzielny Kościół” (*Ecclesia sui iuris*) — oznacza, że odrębne dziedzictwo obrządkowe jest niejako objęte ramami organizacyjnymi, które się identyfikują z „Kościółem samodzielnym”. Mieści się w tym pojęciu także odrębność, którą należy nazwać „odrębnością organizacyjną”, i którą należy bezwzględnie dopisać, jako element równoważny, do powyższych trzech odmienności: liturgicznej, teologicznej i dyscyplinarnej. Tę organizacyjną odrębność podkreśla wyraźnie KKKW, gdy oddzielnie definiuje „Kościół samodzielny”. Jest to mianowicie „ogół wiernych zjednoczony zgodnie z prawem pod władzą hierarchiczną (czyli autorytetem biskupa — hierarchy), uznany za taki, wyraźnie lub przynajmniej milcząco, przez najwyższą władzę kościelną (tj. Stolicę Apostolską)”.⁷

Istnieją zaś dwa typy „kościółów samodzielnych” (*sui iuris*), a mianowicie takie, które są podporządkowane patriarchom, poprzez metropolitów oraz arcybiskupów większych, oraz takie, które są bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej, a więc wyjęte spod władzy patriarchy.⁸ Zwyczajnym modelem konkretnym „Kościół samodzielnego” jest tzw. „eparchia”. Jest to część Ludu Bożego z biskupem na czele jako własnym pasterzem, który tymże Ludem Bożym kieruje przy współpracy duchowieństwa. Eparchia jest klasycznym modelem „Kościół partykularnego” w Kościołach obrządków wschodnich, odzwierciedlającym w sobie wartości zbawcze Kościoła powszechnego.⁹ W organizacji Kościoła łacińskiego eparchia odpowiada więc diecezji.¹⁰ Siedziba eparchii, jako Kościoła partykularnego, może być stolicą patriarchy, arcybiskupa większego, metropolity, i wówczas eparchia przybiera jedną z tych trzech nazw (patriarchatu, arcybiskustwa większego, metro-

⁷ „Coetus christifidelium hierarchia ad normam iuris iunctus, quem ut sui iuris expresse vel tacite agnoscit suprema Ecclesiae auctoritas, vocatur in hoc Codice Ecclesia sui iuris”, CCEO, can. 27; E. Przekop, *Rzym a katolickie patriarchaty wschodu w pierwszym tysiącleciu Kościoła*, Lublin 1973, s. 31-36.

⁸ CCEO, can. 174. Sprawa ta sięga historycznie okresu tworzenia się patriarchatów wschodnich w starożytności chrześcijańskiej, zob. E. Przekop, *Wschodnie patriarchaty starożytne*, Warszawa 1984, s. 29-37.

⁹ „Eparchia est populi Dei portio, quae Episcopo cum cooperatione presbyterii pascenda concreditur ita, ut Pastori suo adhaerens et ab eo per Evangelium et Eucharistiam in Spiritu Sancto congregata Ecclesiam particularem constituat, in qua vere inest et operatur una, sancta, catholica et apostolica Christi Ecclesia”, CCEO, can. 177 par. 1; *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań: Pallottinum 1984, kan. 368; P. Lombardia, J.I. Arrieta, *Codice di diritto canonico*, ed. bilingue commentata, Roma: Edizioni Logos 1986, l. 1, s. 301-302.

¹⁰ KPK kan. 368-369. E. Sztafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, Warszawa ATK 1985, t. 2, s. 71-72; C.G. Fürst, *Canones Synopse zum Codex Iuris Canonici und Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*. Freiburg, Basel, Wien: Herder 1992, s. 24.

polii).¹¹ Bliższe wyjaśnienia tych instytucji hierarchicznych nie leżą jednak w ramach tematu niniejszego artykułu.

Po zdefiniowaniu obrządku, ustawodawca stwierdza, że jest on w katolickich Kościołach wschodnich rozgałęziony na pięć tradycji, tj. zróżnicowany na pięć ważniejszych typów obrządkowych, a mianowicie na tradycję: aleksandryjską, antiocheńską, armeńską, chaldejską, konstantynopolitańską. Wyliczenie to nie ma jednak znaczenia wartościującego merytorycznie któryś z obrządków. Owszem, dla uniknięcia wrażenia preferencji, KKKW wylicza je w porządku alfabetycznym (*traditio Alexandrina, Antiochena, Armena, Chaldea, Constantinopolitana*).¹²

Jakby na czele kodeksowej problematyki obrządkowej stoi wielka pochwała wschodniej różnorodności w tym zakresie. Autor KKKW stwierdza mianowicie, że obrządki Kościołów wschodnich są przede wszystkim także dziedzictwem powszechnego Kościoła Chrystusowego, że w dziedzictwie tym jaśniej tradycja przekazana od Apostołów przez Ojców Kościoła, że w różnorodności obrządków potwierdza się boska jedność katolickiej wiary. Stąd też ustawodawca zobowiązuje do zachowywania oraz popierania obrządków Kościołów wschodnich.¹³

II. NABYWANIE OBRZĄDKU

Zwyczajnym sposobem nabywania obrządku oraz przynależności do niego w katolickich kościołach wschodnich, jak zresztą i w Kościele łańskim, jest fakt przyjęcia chrztu w danym obrządku. KKKW różnicuje jednak nieco tę sprawę w zależności od tego, czy ktoś przyjmuje chrzest przed czternastym rokiem życia, po czternastym roku, czy posiada obydwój rodziców katolickich, czy też jednego tylko, czy jest pochodzenia prawego, czy też pozamałżeńskiego, czy wreszcie posiada gwarancję wychowania katolickiego ze strony samych rodziców, a przynajmniej jednego z nich, czy też ze strony opiekunów. Rozpatrzmy zatem po kolei wszystkie te odmienności nabywania przynależności obrządkowej.

---

¹¹ CCEO, can. 56, 151-152, 155 par. 1-2; P. Pałk a, *Prawo Kościoła wschodniego*, Lublin, KUL 1960 (mps), s. 79-86.

¹² „Ritus, de quibus in Codice agitur, sunt, nisi aliud constat, illi, qui oriuntur ex traditionibus Alexandrina, Antiochena, Armena, Chaldea et Constantinopolitana”), CCEO, can. 28 par. 2. H.E. Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte*, Bd. 1: *Die Katholische Kirche*, Weimar 1955, s. 31-40.

¹³ „Ritus Ecclesiarum orientalium ut universae Ecclesiae patrimonium, in quo elucet ea, quae ab Apostolis per Patres est traditio, et quod fidei catholicae divinam unitatem in varietate affirmat, religiose servantur et promoveantur”, CCEO, can. 39; G.M. Michiels, *Normae generales iuris canonici*, Parisiis-Tornaci-Romae: Desclee et Socii 1949, vol. 1, s. 38-41.

1. Przyjmowanie chrztu przed ukończeniem 14-tu lat

Jeśli ktoś przyjmuje chrzest przed ukończeniem czternastego roku życia, nabywa obrządek tego Kościoła samodzielnego (*sui iuris*), do którego przynależy jego ojciec, o ile jest on katolikiem. W przypadku zaś, gdy ojciec nie jest katolikiem, przynależność obrządkowa idzie spontanicznie za katoliczką matką. Ale od tej normy istnieje wyjątek. Mianowicie obydwoje katolicycy rodzice mogą w drodze obopólnej prośby, wyjawionej naturalnie w sposób prawny (np. przez pisemną deklarację lub oświadczenie zanotowane w metrykach chrztu) domagać się przynależności ochrzczonego do obrządku samodzielnego Kościoła matki. Jedynie odmienne prawo partykularne wydane przez Stolicę Apostolską dla danego Kościoła samodzielnego, mogłoby nie dopuszczać takiego żądania rodziców.¹⁴ Osobna dyspozycja prawa stwierdza, że powyższa zasada ma zastosowanie także wówczas, gdy wchodzi w grę rodzice nie naturalni lecz adoptowani ochrzczonego.¹⁵

Obok tej, jakby podstawowej, ogólnej i zwyczajnej normy, istnieją normy szczegółowe, przewidziane dla specjalnych, wyjątkowych okoliczności.

Po pierwsze, dla urodzonych poza związkiem małżeńskim, tj. nie posiadających prawowitego ojca, decyduje o nabyciu obrządku przynależność obrządkowa niezamężnej matki, a zatem wchodzi oni przez chrzest do tego Kościoła samodzielnego, do którego przynależy ich matka. Rozumie się matka katolicka.¹⁶

Po drugie, w przypadku nieochrzczonego rodziców, obrządkiem ochrzczonego staje się obrządek tego Kościoła samodzielnego, do którego przynależy osoba przyjmująca na siebie obowiązek katolickiego wychowania nowo ochrzczonego.¹⁷ Istnieje tu bowiem ta sama zasada, oparta na przesłankach doktrynalnych, która obowiązuje także w Kościele łacińskim, że poza niebezpieczeństwem śmierci tylko wówczas można godziwie udzielać chrztu dzieciom, gdy istnieje uzasadniona nadzieja ich późniejszego wychowania katolickiego.¹⁸

¹⁴ „Filius, qui decimum quartum aetatis annum nondum explevit, per baptismum ascribitur Ecclesiae sui iuris, cui pater catholicus ascriptus est; si vero sola mater est catholica aut si ambo parentes concorditer voluntate petunt, ascribitur Ecclesiae sui iuris, ad quam mater pertinet, salvo iure particulari a Sede Apostolica statuto”, CCEO, can. 29 par. 1.

¹⁵ CCEO, can. 29 par. 2, 2.

¹⁶ „Si autem filius, qui decimum quartum aetatis annum nondum explevit, est a matre non nupta natus, ascribitur Ecclesiae sui iuris, ad quam mater pertinet”, CCEO, can. 29 par. 2, 1.

¹⁷ „Si autem filius, qui decimum quartum aetatis annum nondum explevit, est parentum non baptisatorum, ascribitur Ecclesiae sui iuris, ad quam pertinet ille, qui eius educationem in fide catholica suscepit”, CCEO, can. 29 par. 2, 3.

¹⁸ CCEO, can. 681 par. 1, 1; KPK kan. 868 par. 1, 2; K. Lüdick e, *Das Heiligungsamt der Kirche*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Münster Ludgerus Verlag 1986, can. 868.

Po trzecie, w przypadku nieznanymi rodziców (dzieci podrzycone, znalezione), przynależność obrządkowa ochrzczonych idzie za samodzielnym Kościołem ich prawnych opiekunów.¹⁹ Oczywiście chodzi tu o opiekunów katolickich, którzy zarazem zapewniają katolickie wychowanie.

2. Przyjmowanie chrztu po ukończonym 14-tym roku życia

Dla osób dorosłych, które ukończyły już 14 lat i dopiero wówczas przyjmują chrzest, KKKW stwarza nieskrępowaną możliwość samodzielnego wyboru obrządku. Wybór ten wywiera taki skutek prawny, że wchodzi on do organizacji tego Kościoła samodzielnego, którego obrządek wybierają przy chrzcie. Jest tu jednak możliwa norma odmienna z prawa partykularnego, ale wydanego przez samą Stolicę Apostolską dla danego Kościoła samodzielnego.²⁰

III. ZMIANA OBRZĄDKU

KKKW, podobnie jak KPK, przewiduje także dokonywanie zmian obrządkowych przez osoby dorosłe. Jego zasady, jakkolwiek bardzo zbliżone do zasad międzyobrządkowych KPK z 1983 r., są jednak bardziej dostosowane do sytuacji oraz tradycji Kościołów wschodnich. Stąd są też o wiele szczegółowsze.

1. Zmiana obrządku za zgodą Stolicy Apostolskiej

Ogólna norma w tej materii brzmi, że Stolica Apostolska i tylko ona jest władna zezwalać na przechodzenie z obrządku do obrządku, poza przypadkami wymienionymi w prawie. Zmiana obrządkowa dokonana bez tego zezwolenia, bądź z mocy prawa bądź z mocy decyzji najwyższej władzy kościelnej, nie rodzi żadnych skutków prawnych, jest po prostu nieważna.²¹

Ta zgoda Stolicy Apostolskiej musi być oczywiście uzyskiwana w każdym poszczególnym przypadku. Jednakże istnieje sytuacja, w której KKKW dopuszcza tzw. zgodę domniemaną. Idzie mianowicie o okoliczność, w której wierny eparchii jakiegoś Kościoła samodzielnego usiłuje przejść do innego

---

¹⁹ „Si autem filius, qui decimum quartum aetatis annum nondum explevit, est ignotorum parentum, ascribitur Ecclesiae sui iuris, cui sunt ii, quorum curae legitime commissus est”, CCEO, can. 29 par. 2, 2.

²⁰ „Quilibet baptisandus, qui decimum quartum aetatis annum explevit, libere potest seligere quamcumque Ecclesiam sui iuris, cui per baptismum in eadem susceptum ascribitur, salvo iure particulari a Sede Apostolica statuto”, CCEO, can. 30.

²¹ „Nemo potest sine consensu Apostolicae Sedis ad aliam Ecclesiam sui iuris valide transire”, CCEO, can. 32 par. 1.

Kościół samodzielny, posiadający własną eparchię na tym samym terytorium. Co jest możliwe np. w przypadku, gdy jedna eparchia posiada charakter personalny. Ale i w takim przypadku zmiana obrządku nie następuje samoczynnie (*ipso facto*), lecz tylko wówczas, gdy na prośbę dotyczącego, biskupi obydwu eparchii wyrażą pisemną zgodę.²²

2. Zmiana obrządku według ogólnych zasad kodeksowych

Mamy tu dwie odrębne normy, chociaż związane z podobnym tłem, tzn. z zawieraniem związku małżeńskiego.

Otóż, zasada pierwsza odnosi się do uprawnienia żony, która może według uznania przejść na obrządek męża w momencie zawierania małżeństwa lub podczas jego trwania. Jest także władna powrócić do swojego pierwotnego obrządku, po rozwiązaniu małżeństwa (np. przez śmierć małżonka, dyspensę od małżeństwa niedopełnionego, prawomocne stwierdzenie nieważności przez trybunał kościelny).²³

Druga zasada dotyczy potomstwa małżonków zmieniających obrządek. Otóż, dzieci i młodociani przed ukończeniem 14 lat, zostają na mocy samego prawa włączeni do tego Kościoła samodzielnego, do którego należą lub przechodzą ich obydwaje rodzice, a w małżeństwie mieszanym współmałżonek katolicki. Natomiast dzieci rodziców katolickich, z których tylko jedno z nich podczas trwania małżeństwa przechodzi do innego Kościoła samodzielnego, z zasady nie zmieniają dotychczasowego obrządku jak tylko w przypadku, gdy godzą się na to obydwaje rodzice.²⁴ Tak więc wybranego przez jednego z rodziców katolickich innego Kościoła samodzielnego, obrządku tego dzieci nie podzielają na mocy samego prawa, ale na podstawie ewentualnie obopólnej zgody rodziców. Sytuacja ta zmienia się jednak, po ukończeniu 14-go roku życia przez dzieci, gdy prawo przyznaje im pełną swobodę powrotu do pierwotnego obrządku, nawet wbrew zgodzie rodziców.²⁵

---

²² „Si vero agitur de christifideli eparchiae alicuius Ecclesiae sui iuris, qui transire petit ad aliam Ecclesiam sui iuris, quae in eodem territorio propriam eparchiam habet, hic consensus Sedis Apostolicae praesumitur, dummodo Episcopi eparchiales utriusque eparchiae ad transitum scripto consentiant”, CCEO, can. 32 par. 2.

²³ „Integrum est mulieri ad Ecclesiam sui iuris viri transire in matrimonio celebrando vel eo durante; matrimonio autem soluto libere potest ad pristinam Ecclesiam sui iuris redire”, CCEO, can. 33.

²⁴ „Si ad aliam Ecclesiam sui iuris transeunt parentes vel in matrimonio mixto coniux catholicus, filii infra decimum quartum aetatis annum expletum ipso iure eidem Ecclesiae ascribuntur; si vero in matrimonio inter catholicos unus tantum parentum ad aliam Ecclesiam sui iuris transit, filii transeunt solummodo, si ambo parentes consenserunt”, CCEO, can. 34.

²⁵ „...expleto vero decimo quarto aetatis anno filii ad pristinam Ecclesiam sui iuris redire possunt”, CCEO, can. 34.

Obydwie normy, odnoszące się do zmian obrządku pomiędzy małżonkami oraz ich dziećmi, są bardzo zbliżone do zasad podanych w KPK papieża Jana Pawła II z 1983.²⁶

3. Norma specjalna dla akatolików

KKKW podaje jeszcze specjalną normę dotyczącą podmiotowości obrządkowej oraz ewentualnie jej zmiany. Norma ta dotyczy akatolików i rozciąga się nie tylko na tereny geograficznie wschodnie, gdzie jest najwięcej tego rodzaju wiernych, lecz na cały świat. Idzie mianowicie o ochrzczonych akatolików, którzy przechodzą do pełnej jedności z Kościołem katolickim. Zachowują oni obrządek własnego Kościoła samodzielnego, z którego przechodzą do katolickiego i tutaj winni być przyporządkowani do Kościoła tego samego obrządku. Co więcej, powinni z całych sił zaangażować się do przestrzegania tego obrządku. Jedynie w jakichś specyficznych warunkach osobowych, społecznych, regionalnych można by się odnieść do Stolicy Apostolskiej, która sobie zastrzega zmianę tej dyspozycji prawa oraz ewentualne zezwolenie na przejście do różnego obrządkowo Kościoła w chwili powrotu do pełnej jedności z Kościołem katolickim.²⁷

W powyższej normie mieści się najwyraźniej ekumeniczny trend KKKW. Polega on na tym, żeby nie pomniejszać jakichś odrębności obrządkowych prawosławia, gdy jego wierni powracają do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim, lecz zaakceptować im tutaj to samo dziedzictwo kulturowo-chrześcijańskie, w którym wzrastali jako wyznawcy prawosławni.

IV. OCHRONA PRAWNA OBRZĄDKÓW

Zupełnie zrozumiałe jest, że w KKKW jeszcze mocniej, a zwłaszcza dokładniej i szerzej, postawiono problem ochrony wielości obrządkowej, niż w KPK z 1983 r.

Najpierw więc panuje tu ogólna zasada, że wszelkie zmiany obrządkowe mają być dokonywane w sposób formalny. Oznacza to, że wierny, upoważniony z prawa do zmiany obrządku, powinien wyrazić swoją wolę przejścia do innego Kościoła samodzielnego wobec miejscowego hierarchy tego Kościoła (eparchy, metropolity, arcybiskupa większego, patriarchy), albo wobec włas-

---

²⁶ KPK kan. 112; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985, s. 282-283.

²⁷ „Baptisati acatholici ad plenam communionem cum Ecclesia catholica convenientes proprium ubique terrarum retineant ritum eumque colant et pro viribus observent, proinde ascribantur Ecclesiae sui iuris eiusdem ritus salvo iure adeundi Sedem Apostolicam in casibus specialibus personarum, communitatum vel regionum”, CCEO, can. 35.

nego proboszcza, albo wobec kapłana delegowanego przez jednego z nich oraz wobec dwóch świadków. Jedynie reskrypt Stolicy Apostolskiej, przenoszący kogoś z obrządku do obrządku, mógłby zastosować inną procedurę formalną.²⁸ Naturalnie, jak każdy akt prawny, powyższa deklaracja zmiany obrządku ma być czynem świadomym i swobodnym.²⁹ Zwłaszcza zaś najwyraźniej potępia ustawodawca jakiegokolwiek próby zmierzające do nakłaniania i przeciągania kogoś na inny obrządek.³⁰ Ponieważ zaś kanon nie domaga się deklaracji pisemnej, może ją zainteresowany wyrazić ustnie, natomiast wskazana władza kompetentna sporządza pisemny protokół. Ze sposobu redakcji powyższej formalności przejścia na inny obrządek jasno wynika, że pominięcie tej procedury powoduje nieważność zmiany obrządkowej. Kanon bowiem wyraźnie mówi, że „wszelkie przechodzenie do innego Kościoła samodzielnego posiada moc od momentu deklaracji zainteresowanego (*vim habet*)”³¹ Zatem bez tej procedury deklaracyjnej próba zmiany obrządkowej nie rodzi żadnej mocy, jest prawnie nieskuteczna, za wyjątkiem reskryptu Stolicy Apostolskiej, który *nota bene* został tą deklaracją poprzedzony w prośbie o zmianę Kościoła samodzielnego czyli obrządku.

Następną normą kanoniczną chroniącą wielość obrządków wschodnich jest poddanie wiernych własnemu hierarsze oraz własnemu proboszczowi z tytułu przynależności obrządkowej, a nie hierarsze czy proboszczowi miejsca pobytu. W ten sposób, gdy wierny wschodniak podlega faktycznie duszpasterskiej pieczy hierarsze lub proboszczowi innego Kościoła samodzielnego (np. z racji odbywania pracy, studiów, itp.), to nie przestaje być przywiązany do własnego Kościoła obrządkowego.³¹

Obok tych ściśle prawnych zabezpieczeń różnorodności obrządkowej, istnieją jeszcze służące temu samemu celowi zalecenia o charakterze moralno-pastoralnym. Są one ciekawe i zasługują tu na omówienie.

Tak więc, po pierwsze, KKKW zobowiązuje hierarchów, zarówno zwierzchników Kościołów samodzielnych, jak też wszystkich innych hierarchów, ażeby jak najpilniej troszczyli się o wierne oraz dokładne przestrzeganie własnych obrządków tak, by nie dopuszczali do jakichkolwiek zmian w ich zakresie. Dopuszczalne są natomiast jedynie takie zmiany, które wynikają z organicznego, czyli jakby naturalnego, rozwoju każdego obrządku. Ale i w tym przypadku należy bacznie uważać, ażeby te wewnętrzne modyfikacje obrządkowe nie naruszały wzajemnej życzliwości oraz jedności

²⁸ „Omnis transitus ad aliam Ecclesiam sui iuris vim habet a momento declarationis factae coram eiusdem Ecclesiae Hierarcha loci vel parochi proprio aut sacerdote ab alterutro delegato et duobus testibus, nisi rescriptum Sedis Apostolicae aliud ferat”, CCEO, can. 36.

²⁹ CCEO, can. 931-933.

³⁰ „Nemo quemvis christifidelem ad transitum ad aliam Ecclesiam sui iuris ullo modo inducere praesumat”, CCEO, can. 31.

³¹ „Christifideles Ecclesiarum Orientalium, etsi curae Hierarchae vel parochi alterius Ecclesiae sui iuris commissi, tamen propriae Ecclesiae sui iuris permanent ascripti”, CCEO, can. 38.

chrześcijan.³² Zauważamy tu z jednej strony troskę ustawodawcy kościelnego o zachowanie różnorodności obrządkowej, z drugiej jednak otwarcie drogi do zdrowego postępu w ramach każdego z obrządków, ale nigdy kosztem jakichś rozdrożeń na tym tle wśród wiernych.

Kodeks wzywa także duchownych, członków wspólnot zakonnych oraz wszystkich wiernych do przestrzegania wszędzie wymogów własnego obrządku, do pogłębiania znajomości jego treści, celem należytego ich stosowania, oraz do szacunku dla własnych obrządków.³³

Wreszcie ustawodawca wzywa wiernych całego Kościoła, także łacinników, ażeby zaznajomili się odpowiednio z obrządkiem innego Kościoła niezależnego, z którym posiadają częstsze powiązania i relacje, bądź to z racji piastowanego urzędu bądź wykonywanej posługi.³⁴

Powyższe normy KKKW są praktyczną konsekwencją dekretu Soboru Watykańskiego II *Orientalium Ecclesiarum*, który tak m.in. naucza:

Kościół katolicki wysoko ceni instytucje, ryty liturgiczne, tradycje kościelne oraz karność życia chrześcijańskiego Kościołów wschodnich. W nich bowiem, sławnych czcigodną starożytnością, jaśnieje tradycja pochodząca od Apostołów poprzez Ojców, która stanowi część przez Boga objawionego i niepodzielnego dziedzictwa Kościoła powszechnego.³⁵

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując naszą refleksję nad przynależnością obrządkową w świetle nowego KKKW, doszliśmy do następujących ustaleń:

1. KKKW poraz pierwszy w dziejach podał na płaszczyźnie prawa definicję obrządku, jako odrębnego dziedzictwa liturgicznego, teologicznego, duchowego oraz dyscyplinarnego, ukształtowanego w odmiennych warunkach kulturowych i historycznych danego Kościoła samodzielnie, podporządkowanego Stolicy Apostolskiej.

2. Wszystkie obrządki katolickich Kościołów wschodnich wywodzą się pierwotnie od pięciu głównych tradycji, tj. aleksandryjskiej, antiocheńskiej, armeńskiej, chaldejskiej i konstantynopolitańskiej.

---

³² „Hierarchae, qui Ecclesiis sui iuris praesunt, alique Hierarchae omnes studiosissime curent fidelem custodiam et accuratam observantiam proprii ritus nec in eo mutationes admittant, nisi ratione eius organici progressus, prae oculis tamen habentes mutuam benevolentiam et unitatem christianorum”, CCEO, can. 40 par. 1.

³³ „Ceteri clerici et sodales institutorum vitae consecratae omnes proprium ritum fideliter observare necnon eius in dies maiorem cognitionem perfectioremque usum acquirere tenentur. Ceteri quoque christifideles proprii ritus cognitionem et aestimationem foveant eumque ubique observare tenentur, nisi iure aliquid excipitur”, CCEO, can. 40 par. 2-3.

³⁴ „Christifideles cuiusvis Ecclesiae sui iuris, etiam Ecclesiae latinae, qui ratione officii, ministerii, vel muneris frequentes cum christifidelibus alterius Ecclesiae sui iuris relationes habent, in cognitione et cultu ritus eiusdem Ecclesiae accurate pro gravitate officii, ministerii vel muneris, quod implent, instituantur”, CCEO, can. 41.

³⁵ DKW 1.

3. Obrządku Kościołów wschodnich są także dziedzictwem i bogactwem całego Kościoła powszechnego. Potwierdza się mianowicie w nich oraz jaśniej tradycja apostołska oraz boska jedność wiary.

4. Zwyczajną drogą przyjęcia obrządku jest chrzest w samodzielnym Kościele wschodnim. Tę ogólną zasadę różnicują tylko takie okoliczności, jak przyjmowanie chrztu po ukończeniu 14-tu lat życia, kiedy to ochrzczony jest władny wybrać sobie obrządek, różność wyznania rodziców, adaptacja, brak ojca, za którym w zasadzie idzie przynależność obrządkowa, itd.

5. Przynależność do obrządku nie może podlegać zmianom jak tylko w przypadkach wymienionych w prawie, a mianowicie: a) wskutek zezwolenia Stolicy Apostolskiej i b) w następstwie zawierania mieszanego obrządkowo małżeństwa. W tym drugim przypadku żona może przejść na obrządek męża, a po rozwiązaniu węzła małżeńskiego, ma prawo powrócić do swego pierwotnego obrządku. Dotyczy to także dzieci, które w zasadzie dzielają obrządek rodziców, a w przypadku małżeństwa mieszanego, obrządek katolickiego współmałżonka. Bardziej szczegółowe normy dla dzieci wynikają tu z faktu przechodzenia jednego z rodziców podczas trwania małżeństwa na inny obrządek, a także z faktu ukończenia przez nich 14-tego roku życia. Wtedy mogą po prostu powrócić do swego pierwotnego obrządku.

6. Specjalny przywilej prawa powszechnego posiadają akatolicy wschodni (prawosławni), którzy z okazji przechodzenia do pełnej jedności z Kościołem katolickim pozostają w ramach tego obrządku, który posiadali poprzednio w Kościele oddzielnym. Ma to wielkie znaczenie ekumeniczne.

7. KKKW otacza specjalną opieką różnorodność obrządkową. Służą temu takie normy, jak:

a) przestrzeganie formalnej procedury przy podejmowaniu zmiany obrządkowej, która ma się odbywać wobec miejscowego hierarchy samodzielnego Kościoła wschodniego, albo wobec własnego proboszcza lub kapłana delegowanego przez jednego z nich oraz wobec dwóch świadków;

b) poddanie wszystkich wschodniaków, z tytułu przynależności obrządkowej, hierarsze oraz proboszczowi własnemu obrządkowo, a nie miejsca zamieszkania;

c) nałożenie obowiązku na hierarchów Kościołów samodzielnych, ażeby strzegli pilnie tożsamości obrządków i nie dopuszczali do żadnych zmian wewnątrz ich, jak tylko z naturalnej konieczności ich rozwoju;

d) wezwanie zarówno duchownych, zakonników, jak wiernych świeckich do pogłębiania znajomości swoich własnych obrządków jak również do szacunku względem nich;

e) zalecenie wszystkim duchownym i wiernym, tak łacinnikom jak wschodniakom, ażeby z racji bliskości, czy kontaktów międzyobrzędkowych, zaznajamiali się z innymi obrzędami odpowiednio do potrzeb.

DIE GRUNDSÄTZE FÜR DIE RITUSANGEHÖRIGKEIT NACH DEN KODEXKANONEN DER ORIENTALISCHEN KIRCHEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Am 18. Oktober 1990 ist mit der Konstitution *Sacri Canones* vom Papst Johannes Paul II. der *Kanonenkodex der Orientalischen Kirchen* promulgiert worden. Ein von den fundamentalen Problemen ist in dieser neuen Gesetzgebung die Frage, was für die Grundsätze, die Grundprinzipien darin stehen, die in diesen Orientalischen Kirchen die Ritusangehörigkeit der Gläubigen ordnen. Mit diesem Thema befasst sich ausgerechnet der Verfasser im vorliegenden Artikel.

Ehe die erwähnten Grundsätze vom Autor nacheinander geforscht werden, erklärt er früher die Begriffsbestimmung des Ritus, je nachdem, wie der kirchliche Gesetzgeber sie im Kodex vorgestellt hatte. Der Ritus im kanonischen Sinne ist nämlich ein liturgisches, theologisches, geistiges, und disziplinares Erbe, das im Rahmen der kulturell und geschichtlich unterschiedlichen Gelegenheiten einer selbständigen, aber vom Apostolischen Stuhle abhängigen Kirche, gestaltet wurde. Solch klare Ritusdefinition wird uns auf dem Niveau des Kirchenrechtes zum ersten Mal gegeben.

Dann folgen im Artikel die Grundprinzipien, nach denen der Ritus in den katholisch-orientalischen Kirchen erworben wird. Der gewöhnliche Weg einen Ritus zu erwerben ist nämlich die Aufnahme der Taufe in einer selbständigen Kirche (*Ecclesia sui iuris*). Die getaufte Person beteiligt sich nach dem Hauptprinzip am Ritus seines Vaters, obwohl es von dieser Regel etliche Ausnahmen gibt. Z.B. darf der übervierzehnjährige Taufende sich jeden Ritus freiwillig auswählen lassen, usw.

Wenn es um die Ritusänderungen geht, gibt's nur jene Möglichkeiten, die vom Recht darüber ausgesprochen bestimmt werden. Das geschieht im Konkreten entweder durch die Genehmigung des Apostolischen Stuhles oder durch die Eheschliessung zwischen den ritusgemischten Partnern. Mit der Erlaubnis des Heiligen Stuhles darf man also immer den bisherigen Ritus in einen anderen verändern. Bei der Traung und zur Zeit des Ehelebens ist die Frau berechtigt ihren eigenen Ritus in denjenigen ihres Mannes zu ändern. Nach der Ehelösung darf sie sich wieder ihrem früheren Ritus anschliessen. Etliche Möglichkeiten den Ritus zu verändern haben auch die übervierzehnjährigen Kinder, und zwar bei der Eheschließung ihrer Eltern.

Mit dem Sonderprivileg werden vom Kanonenkodex die Gläubigen der Othodoxkirchen beschenkt. Als sie nämlich in die volle Gemeinschaft der katholischen Kirche aufgenommen werden, sind sie dabei ermächtigt denselben Ritus zu behalten, den sie früher als Orthodoxen gehabt hatten.

Endlich werden vom Kanonenkodex alle Riten in ihrer Verschiedenheit und Identität sorgfältig behütet. Die Bischöfe der selbstständigen Kirchen (das heisst die Patriarchen, Metropoliten, Eparchen, usw.) sollen alle Riten ihrer Kirchen unter den Schutz ehrlich nehmen und treu verwirklichen lassen. Die Geistlichen aber und alle Gläubigen werden rechtlich verpflichtet die eigenen Riten in tiefer Ehre zu halten sowie in denen sich systematisch ausbilden lassen.